

Flygtningenævnets baggrundsmateriale

Bilagsnr.:	1351
Land:	Afghanistan
Kilde:	Regeringskansliet, Utrikesdepartementet
Titel:	AFGHANISTAN – Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer: situationen per den 31 mars 2022
Udgivet:	22. juni 2022
Optaget på baggrundsmaterialet:	19. september 2022

Denna rapport är en sammanställning grundad på Utrikesdepartementets bedömningar. Rapporten gör inte anspråk på att ge en fullständig bild av läget för de mänskliga rättigheterna, demokrati och rättsstatens principer i landet. Information bör också sökas från andra källor.

AFGHANISTAN – Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer: situationen per den 31 mars 2022¹

I. SAMMANFATTNING

Efter talibanernas maktövertagande i augusti 2021 står Afghanistan inför en djup och mångfacetterad kris. Situationen för de mänskliga rättigheterna är mycket allvarlig. En fungerande rättsstat saknas, liksom demokratiska institutioner och grundläggande samhällsstrukturer. Förekomsten av omfattande övergrepp och kränkningar, rekordstora humanitära behov och en kollapsad ekonomi bidrar till den allvarliga situationen.

Yttrandefriheten, mötes- och föreningsfriheten och inte minst kvinnors och flickors åtnjutande av mänskliga rättigheter har tydligt försämrats sedan talibanernas maktövertagande. Kvinnor och flickor har uteslutits från stora delar av samhället, inklusive från politik, arbete och utbildning. Kvinnors rörelsefrihet har kraftigt inskränkts.

Talibanernas självutnämnda *de facto*-regering har suspenderat grundlagen och stora delar av rättssystemet. De demokratiska institutionerna har till stor del nedmonterats. Den *de facto*-regering som bildats inkluderar inga kvinnor eller personer som tillhör minoriteter.

Människorättsförsvarare och journalister hotas, trakasseras, frihetsberövas och dödas. Det tidigare vitala medielandskapet har nästan

¹ Efter talibanernas maktövertagande i augusti 2021 omlokaliserades den svenska ambassaden till Stockholm. På grund av den rådande situationen i Afghanistan har ambassaden inte haft tillgång till samma informationskällor och verifieringsmöjligheter som tidigare, vilket påverkat arbetet med rapporten.

helt försvunnit och tillgången till information är ytterst begränsad. Kvinnliga journalister har drabbats särskilt hårt. Det civila samhällets utrymme har begränsats radikalt och i en allt snabbare takt.

Säkerhetsläget har förbättrats i och med att den väpnade konflikten till stor del upphört, vilket inneburit färre civila offer och ett ökat humanitärt tillträde. Den utlovade amnestin för personer som arbetat för den tidigare regeringen och dess säkerhetsstyrkor har dock inte respekterats.

Barnets rättigheter är sedan länge kraftigt åsidosatta och situationen har förvärrats i och med den försämrade tillgången till mat, hälsovård och utbildning. Barnarbete och barnäktenskap bedöms ha blivit vanligare i krisens spår. Den redan svåra situationen för hbtqi-personer har förvärrats.

Arbetslösheten fortsätter att öka. Den ekonomiska krisen, inklusive bank- och likviditetskrisen, bidrar till att förvärra en redan mycket svår humanitär situation. Drygt halva befolkningen beräknas vara i behov av livräddande humanitärt stöd.

II. RÄTTSSTATENS PRINCIPER

Det afghanska rättssystemet präglades redan före talibanernas maktövertagande av stora brister. Det fanns en brist på kvalificerade domare, åklagare och advokater. På flera platser tillämpades sharia och informell rättsskipning parallellt med det formella rättssystemet.

I samband med maktövertagandet i augusti 2021 suspenderade talibanerna landets grundlag och lagar. En översyn pågår för närvarande för att anpassa dessa till sharia. De facto-regeringen har vid några tillfällen uttalat att de suspenderade lagarna fortsatt gäller under tiden som översynen pågår, men det är för närvarande otydligt vilket rättsligt ramverk som tillämpas i landet. Utfärdandet av så kallade riktlinjer och dekret från *de facto*-regeringen har ytterligare bidragit till oklarheterna. Kvinnor och flickor påverkas särskilt negativt av otydligheten kring vilka lagar och regler som gäller, eftersom flera av de riktlinjer och dekret som utfärdats har bäring just på kvinnors och flickors åtnjutande av mänskliga rättigheter.

Det saknas välfungerande, oberoende, effektiva, rättssäkra och transparenta samhällsinstitutioner. De reformansträngningar som gjorts de senaste åren har utraderats sedan talibanernas maktövertagande och Afghanistan befinner sig i vad FN beskriver som ett rättsstatligt limbo. Vissa menar att rättsstaten helt har kollapsat.

Efterlevnaden och genomförandet av lagar och ramverk var redan tidigare bristfälligt på grund av svaga institutioner och ojämn kapacitet. Under talibanernas styre har rättssystemet i praktiken upphört att fungera och många, inte minst kvinnliga, jurister har förlorat arbetet. Det tidigare oberoende afghanska advokatsamfundet har placerats under *de facto*-regeringens justitiedepartement. Afghanistan rankades år 2021 på plats 134 av 139 länder i *World Justice Projects* rättsstatsindex.

Korruption är sedan länge ett utbredd problem. I *Transparency Internationals* index över upplevd korruption 2021 rankades Afghanistan på plats 174 av 180 granskade stater. Enligt vissa rapporter har korruptionen till viss del minskat sedan talibanernas maktövertagande, framförallt på grund av rädsla för repressalier. Tidigare fanns en lagstadgad rätt att ta del av allmänna handlingar, men sedan maktövertagandet finns flera uppgifter om att journalister och allmänhet hindrats från detta.

Rättssäkerhet

I och med suspenderingen av lagar och rättssystem finns ingen struktur för att upprätthålla respekten för de mänskliga rättigheterna. Enligt vissa rapporter har domstolar delvis återöppnat i några provinser, men det är otydligt vilken rättslig grund deras rättsskipning vilar på.

Många av de domare som talibanerna utsett saknar juridisk utbildning. Detta, i kombination med osäkerheten kring vilken lagstiftning som är tillämplig, medför att risken för kränkningar av mänskliga rättigheter är hög. Rätten till en rättvis rättegång kan inte garanteras. Enligt flera källor förekommer summariska rättegångar, där personer döms utan att brotten utretts, utan klarhet i den rättsliga grunden och utan att den åtalade haft möjlighet att försvara sig.

Enligt vissa källor bygger rättssystemet i nuläget framför allt på sharia och olika former av informell rättvisa och lokala sedvänjor, som till exempel pashtunsk uppförandekod (*pashtunwali*). Denna form av informell rättvisa domineras av män och religiösa ledare och medför ofta betydande risk för kränkningar av de mänskliga rättigheterna, i synnerhet för kvinnor och flickor.

Före talibanernas maktövertagande hade afghanska medborgare möjlighet att anmäla kränkningar av de mänskliga rättigheterna till Afghanistans oberoende kommission för mänskliga rättigheter (AIHRC).

Kommissionen är ett offentligt organ med grundlagsstadgat mandat att övervaka situationen för mänskliga rättigheter, undersöka påstådda kränkningar och stödja nationella institutioners arbete med mänskliga rättigheter. AIHRC:s status och framtid är oklar. Talibanerna har ockuperat AIHRC:s kontor och personalen har inte möjlighet att utföra sina arbetsuppgifter. Många av AIHRC:s medarbetare har lämnat landet.

Straffrihet och ansvarsutkrävande

Straffriheten var redan tidigare utbredd, men har enligt flera bedömare ökat ytterligare sedan maktövertagandet. Den redan bristande kapaciteten i hela rättskedjan har förvärrats sedan *de facto*-regeringen monterat ned flera delar av rättssystemet och sagt upp många jurister, inte minst de kvinnliga. Flera har också flytt landet. Ansvarsutkrävandet i *de facto*-regeringens egna led rapporteras vara bristfälligt, inte minst vad gäller kränkningar av de mänskliga rättigheterna.

Den amnesti som utlysts för alla personer som arbetat för den tidigare regeringen och dess säkerhetsstyrkor respekteras inte. Enligt FN och människorättsorganisationer finns trovärdiga uppgifter om utomrättsliga avrättningar, påtvingade försvinnanden och andra grova kränkningar av personer som borde ha omfattats av amnestin.

Omfattande straffrihet verkar också råda för övergrepp och kränkningar av människorättsförsvarare, journalister och civilsamhällesaktörer. Dessa brott utreds sällan.

III. DEMOKRATI

De politiska rättigheterna och de politiska institutionerna

Den afghanska republikens fall efter talibanernas militära maktövertagande beskrivs av *International IDEA* som ett av de största bakslagen för demokratin globalt. Även om valdeltagandet var mycket lågt i valet 2019 var den tidigare regeringen folkvald och relativt inkluderande. Talibanernas självutnämnda *de facto*-regering består endast av män, främst talibaner av pashtunsk härkomst. I regeringen ingår flera personer som står på internationella sanktionslistor på grund av terrorismkopplingar. Eftersom grundlagen är suspenderad är det för närvarande otydligt hur styret och maktfördelningen ser ut.

Nedmonteringen av valkommissionen och andra demokratiska institutioner och mekanismer försämrar utsikterna att i framtiden kunna hålla fria och rättvisa val i landet, vilket var en utmaning redan före maktövertagandet.

Valen till distrikts- och provinsområdena 2019, samt till presidentämbetet, präglades av lågt valdeltagande och försenade valresultat. Först efter långdragna förhandlingar kunde en vinnare i presidentvalet (Ashraf Ghani) utses. I vissa provinser kunde valen inte genomföras av säkerhetsskäl. De politiska partierna var svaga och byggde i regel mer på etnisk tillhörighet eller gemensamt ursprung i väpnade motståndsgupper än på politiska intressen eller ideologi. Valsystemets utformning ledde till ett starkt fokus på politiska personligheter snarare än sakfrågor. Trots detta fanns det före talibanernas maktövertagande ändå ett visst utrymme för politisk opposition. Efter maktövertagandet har detta utrymme begränsats avsevärt. Flera personer från den tidigare regeringen har flytt landet eller i vissa fall utsatts för grova människorättskränkningar.

Det finns inga indikationer på att *de facto*-regeringen avser hålla några allmänna konsultationer i anslutning till den pågående grundlagsreformen. Nya riktlinjer gör att kvinnor utestängs från politiskt deltagande. *De facto*-regeringen har så gott som strypt det demokratiska utrymmet, inte minst vad gäller möjligheten till opinionsbildning och kritik av makthavare.

Det civila samhällets utrymme

Det civila samhället har länge spelat en viktig roll, inte minst vad gäller opinionsbildning och försvar av de mänskliga rättigheterna. Även när det gäller tillhandahållandet av grundläggande samhällsservice, som sjukvård och utbildning, har civilsamhället haft stor betydelse. Före maktövertagandet tilläts civilsamhället oftast verka fritt och det var relativt vanligt att myndigheter konsulterade civilsamhällesorganisationer. Människorättsförsvarare kunde agera förhållandevis fritt i större städer. Under de senaste åren har det civila samhällets utrymme dock krympt, till viss del på grund av säkerhetsläget, men även till följd av den tidigare regeringens alltmer restriktiva politik. Den tidigare regeringen försökte bland annat införa en ny lag i syfte att öka den statliga kontrollen över civilsamhället. Lagen väckte dock starkt motstånd från det internationella samfundet och civilsamhället och antogs aldrig.

Sedan talibanernas maktövertagande har det civila samhällets utrymme begränsats radikalt och i en allt snabbare takt. I samband med maktövertagandet, och under månaderna därefter, lämnade många civilsamhällesföreträdare landet av rädsla för att bli utsatta för repressalier, förföljelse eller våld. *De facto*-regeringen har tillämpat en restriktiv hållning för det civila samhällets möjlighet att verka, bland annat genom att begränsa yttrandefriheten samt förenings- och församlingsfriheten. Delar av den repressiva civilsamhälleslag som lades fram av den tidigare regeringen har på nytt aktualiserats. Löpande diskussioner pågår mellan civilsamhällesföreträdare, FN och *de facto*-regeringen om detta. Civilsamhällets och FN:s målsättning är att 2005 års lagstiftning gällande civilsamhällets möjlighet att verka fortsatt skall gälla och att försöken att implementera mer restriktiva åtgärder ska avbrytas.

Människorättsorganisationer har begränsat eller helt avslutat sin verksamhet i många provinser, bland annat på grund av *de facto*-regeringens påtvingade restriktioner och av rädsla för repressalier, men även till följd av den ekonomiska krisen och minskad internationell finansiering. Människorättsförsvarare, inte minst kvinnliga, utsätts för förföljelse, frihetsberövanden och tortyr, av såväl *de facto*-regeringen som av andra aktörer. Enligt uppgift från FN har minst tio

människorättsförsvarare dödats. Många av dessa brott utreds inte och straffriheten är utbredd.

IV. MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Sedan den väpnade konflikten mellan talibanerna och de tidigare afghanska säkerhetsstyrkorna har upphört har säkerhetsläget förbättrats. Enligt UNAMA har antalet civila offer minskat med 78 procent sedan maktövertagandet. Trots detta faller civila fortfarande offer för våldsamheter, ofta i attacker ledda av terroristgruppen ISIS-Khorasan men även på grund av minor och kvarlämnad ammunition, vilket ofta drabbar barn. Vissa sammandrabbningar fortsätter även mellan *de facto*-regeringen och beväpnad opposition eller beväpnade grupper.

Enligt FN har *de facto*-regeringen regelbundet kränkt tortyrförbudet, liksom rätten till liv och kroppslig integritet. FN, media och människorättsorganisationer rapporterar om utomrättsliga avrättningar, försvinnanden och tortyr av bland andra civilsamhällesaktörer, människorättsförsvarare, journalister och akademiker. Trots den utlovade amnestin utsätts personer som arbetat för den tidigare regeringen och dess säkerhetsstyrkor för människorättskränkningar utförda av *de facto*-regeringen eller av personer med kopplingar till denna. Enligt FN har fler än 130 personer dödats sedan augusti 2021. Även personer som anklagas för att vara medlemmar av ISIS-Khorasan utsätts för allvarliga kränkningar.

Enligt flera källor använder sig *de facto*-myndigheterna av omotiverat och oproportionerligt våld, bland annat för att slå ner protester, men även vid husrannsakingar och vid vägspärrar.

Våld i nära relationer, sexuella övergrepp och skadliga sedvänjor mot kvinnor och flickor var redan tidigare vanligt förekommande. De begränsningar som införts i flickors och kvinnors rörelsefrihet riskerar att öka omfattningen ytterligare.

Dödsstraff

Afghanistan tillämpade dödsstraff redan före maktövertagandet, även om avrättningar var sällsynta. Den sharia som i vissa områden tillämpades parallellt med det formella rättssystemet föreskriver dödsstraff för bland annat apostasi (att avsäga sig sin tro) och äktenskapsbrott. Det är inte klarlagt hur *de facto*-regeringen kommer ställa sig till tillämpningen av dödsstraff i den översyn av grundlagen och annan lagstiftning som pågår. Enligt bedömare är det sannolikt att dödsstraff fortsatt kommer att tillämpas, inte minst eftersom lagstiftningen planeras att anpassas än mer till sharia.

Rätten till frihet och personlig säkerhet

Godtyckliga frihetsberövanden och påtvingade försvinnanden sker regelbundet, och verkar ha intensifierats sedan maktövertagandet. Flera kvinnliga människorättsförsvarare har utsatts för godtyckliga frihetsberövanden av *de facto*-myndigheterna, bland annat efter att ha deltagit i protester. De har även hotats med ytterligare repressalier om de talar öppet om sina erfarenheter. Även journalister, akademiker, tidigare regeringsanställda och civilsamhällesaktörer har utsatts för godtyckliga frihetsberövanden. Det är svårt att verifiera den närmare informationen kring förekomst frihetsberövanden och frisläppanden av demonstranter på grund av rädsla för repressalier. *De facto*-myndigheterna har även utfört ett stort antal husrannsakingar runtom i landet.

Kvinnors och flickors frihet har allvarligt begränsats, bland annat genom regler som kringskär deras rörelsefrihet.

Förhållandena i fängelser och andra slutna anstalter var undermåliga redan före talibanernas maktövertagande. Sedan dess har situationen försämrats, inte minst på grund av den djupa ekonomiska krisen, som lett till brist på mat, sjukvård och kläder på anstalterna.

Yttrande-, press- och informationsfrihet, inklusive på internet

Yttrande- och mediefriheten var ett av de områden som hade utvecklats mest före talibanernas maktövertagande. Det fanns ett vitalt medielandskap med viss frihet och oberoende. Sedan maktövertagandet har dock omfattande begränsningar införts, såväl genom så kallade

riktlinjer som genom direkt censur. Riktlinjerna föreskriver bland annat att media inte får publicera någonting som går emot islam eller sharia eller som kan uppfattas som respektlöst mot ”offentliga personer”. Den rättsliga statusen för dessa regler är otydlig, men rädslan att utsättas för repressalier har lett till ökad självcensur. Afghanistan rankades på plats 156 av 180 granskade stater i Reportrar utan gränsers pressfrihetsindex 2021.

Enligt Reportrar utan gränser har drygt 40 procent av afghansk media tvingats stänga sedan maktövertagandet och över 6400 journalister har förlorat sina jobb. Kvinnliga journalister har drabbats hårdast, cirka 80 procent uppges inte längre kunna arbeta. *De facto*-regeringen har på vissa platser infört lokala begränsningar som innebär att kvinnor inte får anställas. Härutöver har den svåra ekonomiska situationen, med minskade annonsintäkter och internationell finansiering, haft en stor påverkan på medias möjlighet att fortsätta verka.

Även om yttrandefriheten i förhållandevis hög grad respekterades , åtminstone i städerna, före maktövertagandet, utsattes journalister och andra mediearbetare redan tidigare för våld, hot och trakasserier. Enligt FN har *de facto*-regeringen fortsatt med sådana kränkningar. Enligt vissa rapporter har även yttrandefriheten online begränsats. Många civilsamhällesaktörer har inte utbildning i digital säkerhet och har blivit lätta måltavlor för hot och repressalier, vilket resulterat i självcensur. *De facto*-regeringen rapporteras även ha begränsat den konstnärliga friheten. Vissa radiostationer har tvingats sluta sända musik och på vissa håll har kvinnliga röster förbjudits. Även tv-kanaler har tvingats begränsa sitt utbud och stoppa underhållningsprogram med kvinnliga medverkande.

Rätten till mötes- och föreningsfrihet

Mötes- och föreningsfriheten har de senaste åren spelat en stor roll för enskildas och civilsamhällets möjligheter att utkräva rättigheter, men sedan maktövertagandet har dessa friheter begränsats radikalt. Alla sammankomster och demonstrationer som inte fått officiellt tillstånd är förbjudna. Trots detta har protesterna fortsatt, inte minst har kvinnor och flickor demonstrerat för att kräva sin rätt till utbildning, rörelsefrihet, arbete och deltagande.

De fredliga protesterna, och särskilt de som rört kvinnors åtnjutande av mänskliga rättigheter, har mötts av våldsamt motstånd och hot från *de facto*-myndigheterna. Deltagare har frihetsberövats och utsatts för tortyr och förödmjukande behandling. Även journalister som rapporterat från protesterna har gripits och frihetsberövats.

Religions- och övertygelsefrihet

I Afghanistan finns flera olika religiösa minoriteter, däribland shiitiska hazarer, sikher, hinduer, kristna och bahaier. Enligt den nu suspenderade grundlagen är islam statsreligion. Samtidigt ger grundlagen alla och envar rätt att utöva sin egen tro inom lagens ramar, så länge detta inte bryter mot islam. Det är dock inte tillåtet för företrädare för andra religioner än islam att bedriva missionsverksamhet eller för muslimer att konvertera eller avsäga sig sin tro.

Många personer som tillhör religiösa minoriteter utsätts för diskriminering, förföljelse och ibland även för våldsdåd. Antalet icke-muslimska trosutövare är mycket litet, men vissa, inklusive kristna och bahaier, kan enligt uppgift inte utöva sin religion öppet av rädsla för repressalier. Det är svårt i nuläget att erhålla verifierad information om situationen för personer som tillhör religiösa minoriteter, men bedömningen är att respekten för religions- och övertygelsefriheten kommer att försämrats ytterligare under talibanernas strikt religiösa styre.

V. EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

Rätten till arbete, rättvisa arbetsvillkor och relaterade frågor

Afghanistan befann sig redan före maktövertagandet i en svår ekonomisk situation på grund av torka, begränsad internationell handel, covid-19-pandemin och den väpnade konflikten. Arbetslösheten har ökat kraftigt de senaste åren. Efter maktövertagandet har det ekonomiska läget ytterligare kraftigt försämrats och utlöst en kris som påverkar hela befolkningens ekonomiska och sociala rättigheter. Många länder har stoppat allt bistånd som inte är humanitärt. Många afghaner har inte längre tillgång till sina bankkonton och besparingar, eftersom många banker tvingats upphöra med sin verksamhet till följd av den svåra ekonomiska krisen och en fysisk brist på kontanter.

Krisen har även haft allvarliga konsekvenser för arbetsmarknaden. Enligt ILO har över en halv miljon människor blivit arbetslösa och siffran förväntas öka ytterligare. Kvinnor har påverkats i högre grad än män. Det kvinnliga deltagandet på arbetsmarknaden var lågt redan före maktövertagandet på grund av sociala normer och säkerhetsläget. Sysselsättningsgraden bland kvinnor var runt 17 procent nationellt. Rapporter om diskriminering och trakasserier på arbetsmarknaden var vanliga. Den diskriminerande och restriktiva politik som *de facto*-regeringen driver har ytterligare kraftigt försämrat situationen. Många kvinnor har förlorat sina arbeten. Barnarbete har ökat eftersom alltfler familjer har svårt att försörja sig.

Afghanistan har ratificerat fem av ILO:s åtta centrala konventioner. Konventionerna nr 87 och nr 98 om föreningsfrihet och förhandlingsrätt har inte ratificerats och inte heller konvention nr 29 om förbud mot tvångsarbete. Afghanistan placeras i den sämsta kategorin i den internationella fackliga samarbetsorganisationen ITUCs *Global Rights Index 2021*, vilket innebär att arbetstagare inte anses ha några garanterade rättigheter.

Rätten till bästa uppnåeliga fysiska och mentala hälsa

Under de senaste 20 åren har tillgången till hälso- och sjukvård förbättrats avsevärt runtom i landet, främst tack vare att nationella och internationella civilsamhällesorganisationer nästan helt ombesörjt sjukvårdssystemet. Tillgången har dock varit bristfällig och ojäm. Efter maktövertagandet suspenderade många biståndsgivare sitt stöd till hälsosektorn utöver grundläggande humanitära behov, vilket försvårat tillgången till hälso- och sjukvård. Bank- och likviditetskrisen har också påverkat hälsosystemet eftersom det inte varit möjligt att betala ut löner eller köpa in nödvändiga läkemedel.

Den minskade tillgången till hälso- och sjukvård påverkar särskilt kvinnor och flickors åtnjutande av rätten till hälsa negativt. Enligt uppgift minskar andelen kvinnor som söker sjukvård samtidigt som andelen hemmafödslar ökar, vilket kan antas påverka mödra- och barnadödligheten negativt. Det begränsade arbete som pågick med att stärka sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter, frågor som omgärdas av sociala och religiösa tabun,

har ytterligare försvårats sedan maktövertagandet. Barnadödligheten (före fem årsålder) var enligt WHO 58 av 1000 barn år 2020. Uppdaterad och verifierad statistik om mödradödlighet saknas. Andelen högutbildad kvinnlig sjukvårdspersonal är mycket låg.

Under covid-19-pandemin suspenderade den tidigare regeringen många vaccinationsprogram. Redan tidigare förekom det att vårdpersonal som arbetade med vaccinationsprogrammen utsattes för attacker och dödades. FN rapporterar om ett ökande antal fall av mässling och andra sjukdomar som går att förebygga.

Medellivslängden är enligt UNDP 66 år för kvinnor och 63 år för män.

Rätten till utbildning

Den nu suspenderade grundlagen garanterar rätten till kostnadsfri utbildning. Såväl nationella som internationella aktörer har haft ett stort fokus på utbildningssektorn. Före talibanernas maktövertagande gick enligt FN 9,2 miljoner barn (varav nästan 3,5 miljoner flickor) i skolan. Redan före augusti 2021 saknade dock många barn tillgång till utbildning och sedan maktövertagandet har tillgången ytterligare kraftigt begränsats, inte minst för flickor. Covid-19-pandemin har också haft en negativ påverkan på rätten till utbildning i och med att många skolor stängts under en viss period.

Efter maktövertagandet stängdes många skolor och sedan september 2021 har situationen skiljt sig mycket åt mellan provinserna. I många delar av landet har årskurs 6-12 varit suspenderad för flickor. Även före maktövertagandet var det i ett antal provinser vanligt att flickor inte fick tillgång till utbildning, eller att de bara fick tillgång till utbildning upp till årskurs sex, bland annat på grund av konservativa traditionella värderingar. Även i områden där flickor haft möjlighet att fortsätta gå i skolan har över hälften av dem inte återvänt efter maktövertagandet, enligt Unicef. Detta på grund av att de känt sig otrygga eller på grund av att de hindrats av talibanerna eller sina familjer. *De facto*-regeringens löfte om att skolorna skulle återöppna i mars 2022, även för flickor i årskurs 7-12, har inte infriats. I stället har flickor från och med sjunde klass förbjudits att återvända till offentliga skolor. De offentliga universiteten återöppnades i februari 2022, men kvinnors tillgång till högre utbildning

har i praktiken begränsats. På alla utbildningsnivåer är det för närvarande otydligt vilken läroplan som tillämpas.

De facto-regeringen har varit tydlig med att hela utbildningssektorn ska vara könssegregerad, vilket även innefattar lärare. Flickor över en viss årskurs måste bära hijab. Liknande regler fanns tidigare i vissa provinser, men låg- och mellanstadieskolor och universitet var vanligtvis inte könssegregerade. Bristen på kvinnliga lärare och undervisningslokaler, samt flickors och kvinnors inskränkta rörelsefrihet, riskerar att allvarligt begränsa flickors och kvinnors tillgång till utbildning. Kvinnor och flickor utsätts dessutom regelbundet för trakasserier i och på väg till skolan. I kombination med att kvinnors möjlighet att arbeta har begränsats riskerar detta minska studiemotivationen bland såväl elever som deras familjer.

Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard och social trygghet

Afghanistan är ett av världens fattigaste länder. Den pågående humanitära och ekonomiska krisen har förvärrat situationen ytterligare. Statistik från FN:s livsmedelsprogram (WFP) visar att av Afghanistans närmare 40 miljoner invånare står cirka 22,8 miljoner människor inför akut hunger. 8,7 miljoner människor befinner sig i nödläge. Enligt FN kunde den värsta krisen inför vintern 2021-2022 avvärras med hjälp av ett stort humanitärt stöd, men endast på kort sikt.

Afghanistan placerar sig på plats 169 av 189 länder i UNDP:s index över mänsklig utveckling enligt senast tillgängliga statistik (2020). Över halva befolkningen lever under fattigdomsgränsen. Tillgången till mat och andra basvaror har försämrats av likviditetskrisen, den minskade handeln samt torkan. Det faktum att många har förlorat sin inkomst och de ökade priserna utgör också ett allvarligt hinder för tillgången till mat. Den mycket allvarliga försörjningssituationen uppges ha drivit familjer till desperata åtgärder som barnarbete, barnäktenskap och i vissa fall försäljning av barn.

VI. RÄTTEN ATT INTE UTSÄTTAS FÖR DISKRIMINERING

Kvinnors åtnjutande av de mänskliga rättigheterna

Kvinnors och flickors åtnjutande av de mänskliga rättigheterna är ett av de områden som försämrats mest sedan talibanernas maktövertagande. Redan före augusti 2021 utsattes kvinnor och flickor i Afghanistan för omfattande diskriminering och könsbaserat våld. Trots detta var kvinnor aktiva i alla delar av samhället. 27 procent av ledamöterna i parlamentet och en femtedel av de statliga tjänstemännen var kvinnor. Kvinnor hade ledarskapspositioner inom civilsamhället och bidrog till landets ekonomiska, politiska och sociala utveckling. Kvinnor och flickor hade i hög grad tillgång till utbildning, kunde delta i det kulturella livet och representerade Afghanistan i internationella idrottsevenemang.

Sedan maktövertagandet har kvinnor och flickor uteslutits från stora delar av samhället, inte minst från politik, arbete och utbildning. Kvinnors rörelsefrihet har begränsats genom att de nu i många fall tvingas ha en manlig följeslagare, *mabram*, med sig för att kunna röra sig utomhus. På vissa platser måste en kvinna ha en manlig följeslagare för att få söka sjukvård. Kvinnor som saknar manlig följeslagare hindras från att lämna landet. Kvinnor är inte representerade i regeringen. Det departement som tidigare ansvarade för jämställdhetsfrågor har upplösts och dess lokaler har övertagits av det nyupprättade ministeriet för ”främjande av dygd och förebyggande av synd”. *De facto*-regeringen har sagt att man vill upprätthålla kvinnors rättigheter, men inom ramen för sharialagstiftning. Vad detta i praktiken innebär är osäkert.

Den repressiva politik som förts sedan maktövertagandet har kraftigt begränsat flickors och kvinnors tillgång till rättvisa, sjukvård, utbildning och arbete. Hushåll med ett kvinnligt överhuvud riskerar att hamna i fattigdom, på grund av förlorad inkomst. Kvinnor och familjer som saknar en manlig följeslagare kan även ha svårt att få tillgång till marknader, affärer och andra platser där man kan införskaffa basvaror eller ta emot humanitärt stöd.

De mekanismer och stödfunktioner som tidigare funnits för kvinnor och flickor som utsatts för könsrelaterat våld och våld i nära relationer har minskat drastiskt. Tvångsäktenskap var redan tidigare en mycket utbredd

företeelse och har ökat i och med den svåra humanitära och ekonomiska krisen. *De facto*-regeringen rapporteras dock, enligt FN, ha förbjudit företeelsen *baad* som innebär att kvinnor ges bort, säljs eller används som kompensation av manliga släktingar, som ett sätt att lösa tvister med andra män.

Barnets rättigheter

Barnets rättigheter har länge varit starkt åsidosatta i Afghanistan. Sedan maktövertagandet har situationen förvärrats ytterligare i och med att tillgången till mat, utbildning och hälsa har försämrats. De flesta afghaner är arbetslösa och oförmögna att försörja sina familjer, vilket enligt rapporter lett till fler självmord och en ökad förekomst av barnarbete. Den humanitära krisen har dessutom lett till att flickor i ökad utsträckning gifts bort eller säljs. Enligt Unicef gifts 17 procent av alla flickor i Afghanistan bort före sin femtonårsdag.

Rekryteringen av barnsoldater fortsätter, trots en rad insatser de senaste åren. Flera lokala sedvänjor leder till kränkningar av barnets rättigheter, inte minst tvångsäktenskap, barnarbete och sexuella övergrepp, bland annat så kallad *bacha bazi* (att vuxna män tvingar minderåriga pojkar att utföra arbete och begår sexuella övergrepp mot dem). Att få exakta siffror på förekomsten av denna typ av övergrepp är svårt. Före den 15 augusti var handlingar som *bacha bazi* och rekrytering av barnsoldater kriminaliserade. Den lagstadgade äktenskapsåldern var 16 år för flickor och 18 år för pojkar. Eftersom nuvarande rättsliga situation är otydlig är det oklart vilka minimiåldrar som för närvarande gäller för äktenskap eller arbete. Det finns en risk att framtida regelverk kommer att innebära ett försämrat skydd för barnets rättigheter.

Rättigheter för personer som tillhör nationella, etniska, språkliga och religiösa minoriteter samt urfolk

Afghanistan rymmer en språklig och etnisk mångfald. Den största folkgruppen är pashtuner, följd av tadjjiker, uzbeker och hazarer. Ytterligare ett tiotal minoriteter omnämns i den nu suspenderade grundlagen. Ingen folkräkning har genomförts sedan 1979 och alla försök att fastställa storleken på olika befolkningsgrupper är politiskt laddade.

Spänningar längs etniska skiljelinjer förekommer och utmynnar emellanåt i våldsamheter.

Det är svårt att finna verifierad och tillförlitlig information om situationen för personer som tillhör minoriteter. *De facto*-styret har hittills inte visat någon vilja att bilda en inkluderande regering som avspeglar landets etniska mångfald. Diskriminering av personer som tillhör minoriteter förekommer. Hazarer har under lång tid varit särskilt utsatta. FN har sedan maktövertagandet bland annat rapporterat om tvångsevakueringar och diskriminering vid humanitär matdistribution. *De facto*-regeringen verkar inte kunna garantera säkerheten för personer som tillhör minoriteter som riskerar att utsättas för hot eller våld.

Hbtqi-personers åtnjutande av mänskliga rättigheter

Situationen för hbtqi-personer är mycket svår. Enligt källor utsätts många för allvarliga kränkningar. Redan före talibanernas maktövertagande saknades ett rättsligt skydd mot diskriminering på grund av sexuell läggning eller könsidentitet. Så kallad pederasti, en term som bland annat innefattar sexuellt umgänge mellan två vuxna av samma kön, var kriminaliserat och bestraffades med långa fängelsestraff. Homosexualitet är omgärdat av kraftig stigmatisering och det var redan före maktövertagandet extremt sällsynt att hbtqi-personer var öppna med sin sexuella läggning. Öppen aktivism för hbtqi-personers rättigheter förekommer i princip inte och situationen har ytterligare försämrats sedan maktövertagandet.

Enligt organisationer som arbetar med hbtqi-personers åtnjutande av mänskliga rättigheter finns en stor oro bland hbtqi-personer att utsättas för trakasserier, hot och våld. Många är rädda för att lämna sina hem, vilket riskerar att begränsa deras tillgång till exempelvis mat och sjukvård.

De som utsätts för kränkningar och övergrepp har ingen möjlighet att söka skydd eller stöd hos myndigheter. Situationen är särskilt svår för kvinnor eftersom deras begränsade rörelsefrihet försvårar möjligheten att söka hjälp eller fly. Även transpersoner är särskilt utsatta och deras möjligheter att få resehandlingar utfärdade är begränsade.

Flyktingars och migranternas rättigheter

Efter flera decennier av nöd och konflikt är Afghanistan ett av de största ursprungsländerna för flyktingar i världen. Talibanernas maktövertagande och den humanitära katastrofen har lett till att många människor flytt såväl inom som utom landet. Antalet konfliktrelaterade internflyktingar har enligt UNHCR ökat dramatiskt till cirka 3,4 miljoner personer, varav över 700 000 personer tillkom under 2021. Ett stort antal flyktingar och papperslösa befinner sig i grannländerna, i synnerhet i Pakistan och Iran.

Enligt UNHCR återvände 1363 registrerade flyktingar 2021, en betydande minskning jämfört med de senaste två åren. Enligt FN:s migrationsorganisation (IOM) var dock det totala antalet återvändande afghaner utan dokumentation över en miljon, varav en majoritet kom från Iran. *De facto*-regeringens kapacitet att hantera internflyktingar och återvändande kan antas vara begränsad och starkt beroende av internationella aktörer, inte minst FN.

Rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Före maktövertagandet fanns en grundlagsstadgad skyldighet för staten att bistå personer med funktionsnedsättning och säkerställa deras aktiva deltagande i samhället. Betydande brister fanns dock i tillämpningen och i praktiken tvingades personer med funktionsnedsättning ofta förlita sig på närstående eller på sig själva. Situationen kan antas ha försämrats sedan maktövertagandet, inte minst på grund av den allt svårare försörjningssituationen och den minskade tillgången till mat, sjukvård, utbildning och arbete.

Det finns ett stort antal personer med funktionsnedsättning i Afghanistan, inte minst som en följd av årtionden av konflikt och den utbredda förekomsten av minor och kvarlämnad ammunition. Toleransen och förståelsen för personer med fysisk funktionsnedsättning är förhållandevis god, men det finns stora utmaningar vad gäller tillgången till hjälpmedel, rehabilitering och tillgänglighet. Få barn med funktionsnedsättning går i skolan och hög arbetslöshet försvårar tillträdet till arbetsmarknaden. Kunskapen om intellektuella och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är låg och tillgången till vård är mycket bristfällig.

Förekomsten av posttraumatiskt stressyndrom tros vara hög till följd av den långvariga konflikten, men uppdaterad statistik saknas.

VII. Exempel på svenskt och internationellt arbete rörande mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Afghanistan

Regeringens demokratisatsning, som går ut på att Sverige i alla sammanhang ska stå upp för demokratiska principer, arbeta för att stärka demokratin och uttrycka kritik när den brister, genomförs också i Afghanistan.

Regeringen antog i april 2021 strategin för Sveriges utvecklingssamarbete i Afghanistan (2021-2024). Strategin ger högsta prioritet till kvinnors och flickors möjlighet att åtnjuta de mänskliga rättigheterna och delta i samhällsutvecklingen. Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer har en framträdande roll och stöd förutses till såväl statliga institutioner som till civilsamhällesorganisationer. Sedan talibanernas maktövertagande har emellertid allt stöd till och via statliga system avbrutits. Stöd riktas nu framför allt till FN-organ och andra internationella organisationer, men även till det försvagade civilsamhället. Upp emot en tredjedel av det svenska biståndet kommer att kanaliseras via den av UNDP administrerade *Special Trust Fund for Afghanistan*, nästan lika mycket via Svenska Afghanistankommittén och resterande delen via andra civilsamhällesorganisationer och FN-organ.

EU är en av de största biståndsgivarna till Afghanistan och har ett särskilt sändebud för landet, sedan 2021 svensken Tomas Niklasson. Även EU har tvingats lägga om sitt bistånd efter talibanernas maktövertagande. I nuläget ges ett omfattande stöd till grundläggande samhällsservice, som hälsa och utbildning, samt lokala försörjningsmöjligheter. Därtill stödjer EU projekt som hanterar migration och tvångsförflyttningar, både inom Afghanistan och i regionen. Ett fokusområde som är specifikt för EU såväl som Sverige är stöd till människorättsförsvarare och civilsamhällesorganisationer.

Flera FN-organ finns på plats i landet, bland andra UNICEF och UN Women. I mars 2022 antog säkerhetsrådet en mandatförlängning för FN:s politiska insats UNAMA (som etablerades 2002). UNAMA:s roll inkluderar bland annat att samordna humanitärt stöd, underlätta dialog, främja en ansvarsfull samhällsstyrning och rättsstatens principer samt övervaka och främja mänskliga rättigheter. Jämställdhet har inkluderats som en gränsöverskridande fråga i implementeringen av mandatet. FN:s råd för mänskliga rättigheter beslutade i oktober 2021 att utse en specialrapportör för att bevaka situationen för de mänskliga rättigheterna i Afghanistan. Den senaste granskningen av Afghanistan i FN:s universella granskningsmekanism (UPR) skedde våren 2019. Sverige gav då rekommendationer om stärkandet av kvinnors åtnjutande av mänskliga rättigheter, vilka accepterades av Afghanistan, samt om tortyrförbudet och återinförandet av ett moratorium för avrättningar, vilka noterades.

VIII. RATIFICERING AV CENTRALA KONVENTIONER OM MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER²

Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (*International Covenant on Civil and Political Rights*, ICCPR) ratificerades år 1983. Det fakultativa protokollet om enskild klagorätt och det fakultativa protokollet om avskaffandet av dödsstraffet är Afghanistan inte part till.

Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, ICESCR) ratificerades år 1983. Det fakultativa protokollet om enskild klagorätt är Afghanistan inte part till.

Internationella konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering (*International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, ICERD) ratificerades år 1983.

Konventionen om avskaffandet av all slags diskriminering mot kvinnor (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, CEDAW) ratificerades år 2003. Det fakultativa protokollet om enskild klagorätt är Afghanistan inte part till.

Konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, (*Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, CAT) ratificerades år 1987. Det fakultativa protokollet om förebyggande av tortyr ratificerades år 2018.

Konventionen om barnets rättigheter, (*Convention on the Rights of the Child*, CRC) ratificerades år 1994. Det fakultativa protokollet om indragning av barn i väpnade konflikter och det fakultativa protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi ratificerades år 2003 respektive år 2002.

² Talibanernas de facto-regering har ännu inte uttalat sig om dessa frågor.

Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, CRPD) ratificerades år 2012.

Internationella konventionen till skydd för alla människor mot påtvingade försvinnanden (*International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance*, ICED) är Afghanistan inte part till.

1951 års konvention angående flyktingars rättsliga ställning (*Convention Relating to the Status of Refugees, 1951 Refugee Convention*), liksom det tillhörande protokollet, ratificerades år 2005.

Romstadgan för Internationella brottmålsdomstolen (*Rome Statute of the International Criminal Court*) ratificerades år 2003.